

La Renaixença i els certàmens literaris

ANTÒNIA TAYADELLA

UNIVERSIDAD DE BARCELONA

D'ingent, sens dubte, podria qualificar-se el conjunt de certàmens literaris que, de manera efímera o al llarg d'una sèrie d'anys, van anar proliferant arreu del domini lingüístic català a redós dels Jocs Florals de Barcelona. La majoria n'imitaven tant el cerimonial com els temes i la ideologia: al capdavant, tots plegats constituïen exponents destacats del moviment de la Renaixença.

Ara per ara, resulta, tanmateix, impossible d'encarar-se amb l'estudi global d'aquesta munió de certàmens literaris, atesa la manca pràcticament total de monografies¹. Així, doncs, em centraré en els Jocs Florals de Barcelona, "per llur importància jeràrquica i simbòlica" —en mots manllevats d'Octavi Saltor²— i, sobretot, perquè es tracta, realment, de la plataforma fonamental de la Renaixença³.

La creació dels Jocs Florals de Barcelona en el si de la literatura catalana contemporània data de 1859, coincidint amb un moment en què la consciència de Renaixença sembla ja definitivament arrelada a la societat catalana. En efecte, aquest moviment que, amb arrels en la Il·lustració, recull del romanticisme la proposta programàtica de recuperar els signes definidors de la identitat nacional catalana, es va forjant dècades abans i comença de ser un fet, si més no al Principat, a partir dels anys 30, es va definint cap a 1850-1860 i no assoleix la seva plenitud fins a 1870-1880⁴. El seu desplegament, doncs, és

¹ Només hi ha publicada, que jo sàpiga, una aproximació a *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, a càrrec de Margarida Casacuberta i Lluís Rius (Olot, 1988).

² OCTAVI SALTOR. *Antologia dels Jocs Florals i síntesi històrica*, Barcelona, 1954, pàgina 23.

³ És el moment d'especificar, però, que els Jocs Florals de Barcelona tampoc no han estat estudiats encara de manera definitiva. Tanmateix, la bibliografia existent possibilita, si més no, una aportació divulgativa com la present, deutora, doncs, dels següents estudis: MANUEL JORBA i JORBA (1986): *Els Jocs Florals*, dins *Història de la literatura catalana*, volum VII, Barcelona, pàgines 123-151; JOSEP MIRACLE (1960): *La Restauració dels Jocs Florals*, Barcelona; IRMELA NEU-ALTENHEIMER (1983): *Per una nova lectura dels manuscrits inèdits dels Jocs Florals de Barcelona: 1859-1899*, dins *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, pàgines 429-458, i *Id.*, *Els Jocs Florals de Barcelona instrument de recuperació de la llengua i plataforma de prestigi*, "Serra d'Or" (juliol-agost 1983), pàgines 455-457.

⁴ VEG. MOLAS JOAQUIM (1989): *La cultura durant el segle XIX*, dins Joan Salvat, dir. *Història de Catalunya*, volum V, Barcelona, pàgines 177-191.

lent i ple d'entrebanca i, de fet, fins la restauració dels Jocs Florals el moviment no aconsegueix de superar l'etapa de tempteig per passar a assolir, de mica en mica, una àmplia acceptació col·lectiva. Els Jocs Florals de Barcelona ocupen un lloc decisiu en tot aquest procés, atès el fet que serà precisament el vessant literari del moviment aquell que actuarà com el més eficaç impulsor del conjunt.

La restauració d'aquest certamen literari compta amb una llarga gènesi, que en situa la idea concreta a començaments dels anys quaranta i el rerafons que la va propiciar a la dècada anterior. El fet que constitueixi un certamen poètic inspirat en un de medieval —instituint primerament a Tolosa de Llenguadoc i introduït a Barcelona el 1393— el remet a l'òrbita de mitificació romàntica de la figura i el món dels trobadors. Aquest món comença, efectivament, a ser mitificat a partir dels anys trenta, tant per part de novel·listes i poetes com d'erudits. Posats a destacar només un cas paradigmàtic, s'imposa el nom de Joan Cortada, autor d'una novel·la, *Lorenzo*, on incorpora aquesta moda, i, alhora, d'una dissertació sobre les Corts d' Amor, pronunciada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Així, no resultarà pas cap sorpresa que sigui precisament Joan Cortada el principal impulsor del primer precedent clar dels futurs Jocs Florals: el certamen literari que l'esmentada institució convoca l'any 1841, fent-se ressò de la crida feta aquell mateix any a favor de la restauració dels Jocs Florals per part de Joaquim Rubió i Ors en el pròleg al seu llibre de poemes *Lo Gayter del Llobregat*, text considerat tradicionalment com el manifest de la Renaixença, i on l'autor, entre altres coses, deia que: "Catalunya pot aspirar encara á la independència, no á la política (...), pero si á la lliteraria (...) Catalunya fou per espay de dos seggles la mestra en lletras dels demés pobles; ¿perque puix no pot deixar de fer lo humillant paper de deixeble ó imitadora, creantse una lliteratura propria (...)? ¿Perque no pot restablir sos *jochs florals* y sa academia del *gay saber*, y tornar á sorprendre al món ab sas tenson, sos cants de amor, sos sirventeses y sas aubadas? Un petit esforç li bastaria per reconquistar la importancia lliteraria de que gosá en altres épocas, y si Deu permetés que esta idea se realísés algun dia, y que los genis catalans despenjassen las arpas dels trobadors que han estat per tant temps olvidadas, lo *Gayté del Llobregat*, per escasas que sian sas forsas, se compromet desde ara per llavors á guerrejjar en lo lloch que se li senyale⁵..."

L'esmentat certamen resta, tanmateix, sense continuïtat degut a la manca d'escriptors i a un grau insuficient de sensibilització pel tema. El cas és que el premi ofert al millor poema èpic que, en català o en castellà, canti l'expedició dels almogàvers a Grècia és guanyat, significativament, per Rubió i Ors.

---

⁵ RUBIÓ I ORS, JOAQUIM (1984): *Lo Gayté del Llobregat: Pròlech*, dins *La Renaixença. Fonts per al seu estudi 1815-1877*, Selecció de Joaquim Molas. Manuel Jorba i Antònia Tayadella, Barcelona, pàgina 83.

La crida de Rubió a favor del restabliment d'un certamen literari que contribuís decisivament a fer recuperar el prestigi de la literatura en llengua catalana no és recollida, de fet, fins la dècada següent. Llavors, fan campanya favorable tant Víctor Balaguer, a les pàgines de "La Violeta de Oro" (1851), com Antoni de Bofarull, al *Diario de Barcelona* (1854); d'altra banda, també Manuel Milà i Fontanals, l'intel·lectual més sòlid del moment, considera encertat el projecte.

Aquesta campanya es materialitza de nou en la convocatòria d'un certamen literari, que esdevé el segon precedent frustrat dels Jocs Florals: es tracta del que, organitzat també per la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, l'any 1856, amb el tema de la conquesta de Mallorca, seria guanyat en sengles accèssits per Damas Calvet i Albert de Quintana.

Finalment, el tercer i últim assaig de Jocs Florals se situa ja a l'any 1859, fora, però, del Principat: el Liceo Valenciano organitza uns Jocs Florals bilingües, gràcies a l'estímul del mallorquí Marià Aguiló, aleshores bibliotecari de la Universitat de València. Hi resulten premiats Teodor Llorente i Víctor Balaguer.

Un repàs com aquest evidencia la rellevància d'una sèrie de noms: els dels principals responsables de la restauració efectiva dels Jocs Florals de Barcelona. No és pas, doncs, cap casualitat que els mantenidors del primer consistori fossin Joan Cortada, Joaquim Rubió i Ors, Víctor Balaguer, Antoni de Bofarull i Manuel Milà i Fontanals; a més de Josep-Lluís Pons i Gallarza i del poeta mallorquí resident a Barcelona, Miquel-Victorià Amer, amic de Marià Aguiló. A tots ells es deuen no només les gestions fetes a l'Ajuntament de Barcelona per tal que acollís el certamen, sinó, sobretot, el disseny de les seves característiques: ells en són els fundadors, en el sentit més ple del terme.

Els esmentats set mantenidors adrecen la convocatòria del certamen als poetes de tot l'àmbit lingüístic català⁶ i fan constar que la finalitat de tornar a posar en circulació un antic certamen poètic és la de contribuir a crear un estímul per tal que la joventut faci prosperar el conreu literari de la llengua catalana. A aquesta idea de fons de restauració d'una solemnitat literària medieval passada per un filtre romàntic responen no només el tipus de ritual elegit per a les cerimònies de lliurament de premis —per força anacrònic i obsolet—, sinó, sobretot, una decisió cabdal pel que fa al procés general de Renaixença: la de l'ús exclusiu de la llengua catalana, tot i l'acceptació de l'occità, pensada de cara a la possible participació en els Jocs dels felibres provençals, ben minsa a l'hora de la veritat. Una decisió com aquesta —no compartida per

---

⁶ A les primeres dècades d'existència dels Jocs, cal assenyalar, a part de la presència lògica d'autors del Principat, la d'autors mallorquins. Vegeu, en aquest sentit, MARGALIDA TOMAS (1977): *Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875*, "Randa", número 5, pàgina 136-162, i número 6, pàgines 118-151.

molts dels certàmens literaris posteriors, en bona part bilingües— sorgeix, més que d'un gest de fidelitat històrica, d'una concepció defensiva de l'ús de la llengua catalana en un moment de presència generalitzada del castellà en el món cultural català. Els Jocs Florals de Barcelona es plantegen, doncs, com un recer per a la llengua. Així ho formulava Milà i Fontanals en el discurs fet com a president del primer Consistori: “Ab un entusiasme barrejat de un poch de tristesa, li donam aquí á aquesta llengua una festa, li dedicam un filial recort, li guardam al menys un refugi”. En definitiva: potenciant l'ús de la llengua catalana com a llengua de cultura, els Jocs Florals van contribuir de manera decisiva a consolidar una consciència catalana pròpia en el marc de la Renaixença.

Des de la primera sessió, celebrada, com seria habitual, el primer diumenge de maig, al Saló de Cent —el lloc aniria variant amb el pas dels anys—, els premis *ordinaris* estipulats, a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona, van ser, d'acord amb el lema de *Patria, Fides, Amor: l'Englantina*, per al millor poema de tema patriòtic: la Violeta, per al millor poema de caire religiós o moral, i la Flor natural, el premi més important de tots, per al millor poema de tema lliure que, tanmateix, va acabar identificant-se amb la temàtica amorosa. Podien concedir-se, a més, dos accèssits per a cada premi ordinari i, d'altra banda, es deixava oberta la possibilitat de concessió de premis *extraordinaris*, a càrrec de particulars o institucions diferents de l'Ajuntament de Barcelona. Mitjançant una via com aquesta, altament fructífera, van tenir accés als Jocs Florals els altres gèneres literaris, especialment els narratius, promoguts per entitats com l'Ateneu o el grup editor de “La Renaixensa”.

Des d'una perspectiva històrica, es fa evident la importància dels Jocs, més ençà o més enllà de l'entusiasme, els atacs o la polèmica que van suscitar. “Per als autors literaris, i per als poetes en especial, els Jocs Florals esdevingueren —com comenta Manuel Jorba⁸— una plataforma imprescindible, l'única d'abast i ressò social amplis i continuats.” Per aquest motiu, el nombre de composicions a concurs augmentà molt ràpidament i, d'altra banda, hi arribaren a concursar fins i tot autors que consideraven els Jocs un autèntic anacronisme o que es sentien molt allunyats de la seva ideologia. La raó cal anar-la a buscar en el fet que els Jocs Florals de Barcelona van actuar, sobretot, com a plataforma de projecció social.

En primer lloc, això és així degut a la dimensió de proposta programàtica de molts dels discursos que hi eren pronunciats, especialment pels presidents. Un dels temes recurrents en aquest fòrum on es defensaven posicions catalanistes era, és clar, el de la llengua: el de la defensa de la personalitat lingüística de Catalunya. Ara, partint com es partia de l'equació llengua = pàtria,

---

⁷ *La Renaixença. Fonts...*, pàgina 184.

⁸ MANUEL JORBA, *Op. cit.*, pàgina 133.

hom va arribar, amb els anys, a formular propostes d'abast polític. No podem pas oblidar el caràcter també literari del regionalisme català⁹.

En segon lloc, perquè algunes de les fites literàries dels anys 70-80 s'escauen en el marc dels Jocs Florals, tant pel que fa a l'aparició d'obres rellevants com al llançament i consagració d'escriptors.

Així, en el terreny de la poesia, té sentit parlar d'una etapa de tempteig fins el 1865 —any en què hi són premiats per primera vegada Josep-Lluís Pons i Gallarza i Jacint Verdaguer—, moment a partir del qual es pot parlar ja de consolidació, per la qualitat de les obres o la projecció futura dels autors. Aquesta etapa de funció clarament estimulants dels Jocs Florals en relació amb la poesia culmina el 1877, any en què és premiada *L'Atlàntida* de Verdaguer i en què Guimerà és nomenat Mestre en Gai Saber.

De premis extraordinaris concedits a obres en prosa comença d'haver-n'hi a partir de 1862; però la presència i consolidació de la novel·la hi resulten més dificultoses. Així, als anys seixanta, només en són premiades dues: *La pubilla del mas de Dalt* (1866), de Vidal i Valenciano i la *Historia d'un Pagès* (1869), de Riera i Bertran. La dècada següent s'inicia amb els tres accésits de l'any 1872 —*Les òrfenes de mare*, de Josep d'Argullol, *Lo caragirat*, de Martí i Folguera, i *Lo Coronel d'Anjou*, de Francesc P. Briz— i, en la segona meitat, fan ja la seva aparició alguns dels que acabaran éssent noms fonamentals de la novel·la catalana vuitcentista. Així, són premiats Martí Genís i Aguilar —*Sota un tarot* (1876) i *La Mercé de Bellamata* (1878)— i Narcís Oller —*Sor Sanxa* (1876) o *Isabel de Galceran* (1880).

El teatre, en canvi, va acudir ben poc als Jocs Florals, gràcies a l'acceptació comercial amb què comptava. D'altra banda, l'assaig històrico-literari també hi va fer acte de presència amb peces premiades tan valuoses com la *Ressenya històrica i crítica dels antics poetes catalans*, de Milà i Fontanals (1865) o el *Teatre català. Ensaig històrico-crític*, de Josep Yxart (1879). Resulta del tot obvi, doncs, que els Jocs Florals de Barcelona van constituir la plataforma cabdal de llançament d'escriptors, inclosos els més importants del moment.

A la primeria, els Jocs Florals, maldant per consolidar-se, s'havien hagut d'encarar amb l'aparició d'autors de qualitat, d'una banda, i, de l'altra, amb la

---

⁹ Aquest és, precisament, el títol —*Caràcter literari del Regionalisme Català*— d'un article prou significatiu, signat per N. Font i Sagué, publicat a "L'Olotí", número 363 (11-XI-1894), pàgina 537 i on podem llegir: "S'havia negat repetides vegades, lo caràcter polítich dels certàmens poètics; s'havia insistit en que lo seu fi era purament literari; los temps habien cambiat; los Jochs Florals no devien considerarse com una festa inofensiva sino com lo lloch ahon se donaven cita los partidaris de la autonomia de Catalunya; no era la dolça poesia la que encenia los cors en l'amor dels certàmens; era l'amor de la patria, eren sos recorts y ses esperances." Vegeu, per exemple, en aquest sentit: FRADERA, JOSEP M. (1985): *El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)*, dins MATIES RAMISA, *Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878-1900*, Vic, pàgines 19-52.

lenta acceptació per part de la societat, mediatitzada per certes reticències tant de caire lingüístic com ideològic. En canvi, un cop superat aquest moment inicial i assolida per part dels Jocs la consideració generalitzada de peça estratègica fonamental de la Renaixença, es desencadena una lluita pel seu control real entre els sectors més conservadors, representats per Marià Aguiló, Jaume Collell o Torras i Bages, i els sectors més progressistes —articulats al voltant de La Jove Catalunya o de la revista “L’Avenç”, en la seva primera època— la figura més emblemàtica dels quals era Valentí Almirall. Si l’actitud dels primers es caracteritza per una posició hostil envers els nous corrents estètics que arriben a Catalunya a la dècada dels vuitanta—el realisme i el naturalisme—, l’actitud dels altres evidencia la temença per un ancorament dels Jocs en unes posicions estètiques i ideològiques esdevingudes anacròniques i, en conseqüència, proclama la necessitat de fer literatura d’acord amb el present i no amb el passat.

Tanmateix, aquestes lluites internes no van pas acabar conduint a la renovació, imprescindible a tots nivells, dels Jocs Florals. Als anys vuitanta-noranta ja eren moltes les veus que els titllaven d’anacrònics¹⁰, pel cerimonial repetit cada any, pel model lingüístic defensat —el del català arcaïtzant, enfront del “català que ara es parla”— i, sobretot, per raons estrictament literàries. El cert és que el retoricisme resultava aclaparador. Així, el vers floreal escric va arribar a identificar-se amb certs clixés aplicats a gèneres tòpics, com és ara el romanç històrico-patriòtic. D’altra banda, en el terreny de la narrativa hi ha una preferència extrema per l’historicisme o el folklorisme romàntics. La rutina formal, indestruable del conservadorisme ideològic, va fer difícil la incorporació d’autors amb una visió de l’art i de la vida situats més enllà dels límits marcats pel dogma catòlic i per una preceptiva literària ancorada en les escorialles romàntiques.

En definitiva, els Jocs Florals, que van acabar implicant un model de llengua, de gèneres i de temes i una ideologia dominant, van acabar perdent la batalla de la seva renovació tant estètica com ideològica, la qual cosa va comportar, inevitablement, la pèrdua del lloc central que havien ocupat en el marc de la Renaixença. A partir dels anys noranta, el Modernisme, interessat com estava de manera prioritària en l’actualització de la literatura catalana, els convertirà, òbviament, en l’objectiu preferit dels seus atacs, un cop esdevinguts l’emblema d’unes posicions ideològiques i estètiques que calia superar. Els Jocs Florals de Barcelona, tot i que encara continuen celebrant-se a l’actualitat, ja no serien mai més la peça clau que havien estat.

---

¹⁰ Resulta paradigmàtic i d’una gran lucidesa l’article de J. YXART (1891): *La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona*, “La España Regional”, VII, t. XI, pàgines 247-356 i 455-466.